

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
А. М. Лободи, А. Ю. Кримського, Д. І. Багалія та багатьох інших, які вже на той час спромоглись перетворити безліч інформаційних джерел у нове системне знання за різним галузевим спрямуванням для світових наукових комунікацій.

Список використаних джерел

1. *Уэбстер Фрэнк*. Теории информационного общества / Фрэнк Уэбстер; Пер. с англ. М. В. Арапова; под ред. Е. Л. Варгановой. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
2. *Гідденс Ентоні*. Нестримний світ : Як глобалізація перетворює наше життя / Ентоні Гідденс. – К. : Альтерпрес, 2004. – 100 с.
3. *Миронов В. В.* Философия и метаморфозы культуры : Монография / В. В. Миронов. – М. : Современные тетради, 2005. – 424 с.
4. *Самардак М. М.* Філософія науки : напрями, теми, концепції. навч. посіб. / М. М. Самардак. – К. : Вид. Парапан, 2011. – 204 с.
5. *Чишко В. С.* Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України : наук. видання / В. С. Чишко. – К., 1996. – 238 с.
6. *Петрикова В.* Національний образ інформаційного простору в сучасному глобалізаційному світоустрої / В. Петрикова // Українознавчий альманах. Вип. 1 : Український образ світу: особливості у світовому контексті. – К., 2009. – С. 206–209.
7. *Єфремов С.* Історія українського письменства / С. Єфремов. – К. : Феміна, 1995. – 685 с.
8. Історія Академії наук України. 1918–1923. Документи і матеріали. – К. : Наукова думка, 1993. – 575 с.
9. *Филимонов С. Б.* Интеллигенция в Крыму (1917–1920) : Поиски и находки источниковедца / С. Б. Филимонов. – Симферополь : Издат. дом «ЧерноморПРЕСС», 2006. – 230 с.
10. *Сорокин П. А.* Социальная и культурная динамика / П. А. Сорокин. – СПб, 2000. – С. 21.
11. *Тоффлер О.* Футурошок / О. Тоффлер; пер. с англ. – СПб, 1997. – 464 с.
12. *Грушевський М. С.* Історія української літератури // М. С. Грушевський. – В 6 т. – Кн. 9. – Т. 1. – К., 1993. – 392 с.
13. *Дубас О. П.* Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті : монографія / О. П. Дубас. – К. : Генеза, 2004. – 208 с.

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
УДК 82-94 (477.83/86)''18–19''(092)

Надія Любовець,

старш. наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МЕМУАРИСТИКИ ГАЛИЧИНИ В КІНЦІ ХІХ – ПЕРШІЙ ТРЕТИНІ ХХ ст.

У статті розглянуто основні тенденції розвитку мемуаристики Галичини в кінці ХІХ – першій третині ХХ ст. як культурно-історичного явища. Зазначено, що вона розвивалася у двох площинах: теоретичній та практичній і була представлена такими жанрами як автобіографії, спогади, які в Галичині часто називалися «спомини», щоденники, подорожні нотатки (часто носили форму «Листів з ...»). В цілому, мемуари Галичини були частиною культурно-гуманітарного та літературного простору всієї України.

Ключові слова: мемуаристика, жанри мемуарів, Галичина, культурно-історичне явище.

У процесі поширення національної свідомості між Східною і Західною Україною спостерігалися важливі відмінності. На Лівобережжі зберігали силу традиції козаччини, гетьманщини, українська автономія. В Західній Україні (яка історично включала в себе Галичину, Буковину і Закарпаття, які протягом кінця ХVІІІ – на початку ХХ ст. входили до складу Австрійської імперії (з 1867 р. – Австро-Угорщини) національно-культурна діяльність наштовхувалася на опір малоосвіченого населення та консерватизм частини греко-католицької церкви. Проте, тут не відбувалося драматичних відступів, і зростання національної свідомості з часом ставало все відчутнішим. Особливістю західноукраїнського відродження також було те, що в Галичині, Буковині і Закарпатті воно почалося раніше. Провідною соціальною силою національного відродження виступала прогресивна частина українського духовенства та національна інтелігенція.

Ми ставимо завдання розглянути процес національного відродження в Галичині як частині західноукраїнських земель через призму мемуарної літератури¹, яка є одним із важливих чинників духовного самовираження нації. Це дозволить глибше простежити розвиток громадської думки, суспільного життя, пізнати внутрішній світ людини означеного періоду. Спогади – це перш за все суб'єктивний погляд на суспільно-політичні,

¹ Терміни «мемуари, спогади і спомини» ми вживаємо як ідентичні.

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34 економічні, духовно-культурні проблеми життя як окремої особи, так і нації загалом. В умовах, коли нація не має своєї державності, цей погляд є завжди опозиційними до офіційної ідеології. Тому вивчення мемуарного пласту дозволяє висвітлити ті чи інші факти, обставини, вчинки окремих осіб та спільноти загалом, які привели до загальних або ж особистісних людських драм.

Аналіз сучасного стану наукового розроблення проблеми дає підстави говорити про відсутність серйозних монографічних досліджень. Тим не менше, в останні роки вийшло немало статей, присвячених окремим аспектам розвитку галицької мемуаристики [1, с. 8–13].

Мемуаристика Галичини в означений період розвивалася у двох площинах: теоретичній та практичній. Щодо теоретичних напрацювань, то першими дослідниками вітчизняної спогадової літератури були вчені-історики, бібліографи та літературознавці: Іван Калинович, Осип Назарук, Іван Кревецький, Іван Крип'якевич, Іван Огієнко, Вячеслав Заїкин², Володимир Дорошенко, Андрій Чайковський³, Ілля Чайковський, Ілько Борщак, Дмитро Дорошенко, Олександр Барвінський та ін. Цікавим фактом є те, що зазвичай всі дослідники, які займалися проблемою української мемуаристики, були і авторами спогадів.

Найбільший доробок у питаннях вивчення мемуарного жанру належить Івану Кревецькому. Він писав про розвиток вітчизняної спогадової літератури, її місце в світовій мемуаристиці, про теоретичні ознаки цього жанру та їх класифікацію. В контексті розроблення теоретико-методологічних засад мемуаристики важливим став вихід книги Кревецького «Українська мемуаристика» та спільної праці І. Кревецького

² *Заїкин Вячеслав Михайлович* (1896–1941) – історик. Навчався на юрид. (1918) та історико-філол. (1919) ф-тах Харків. ун-ту. 1922 р. нелегально емігрував до Польщі, де викладав на Вищих курсах українознавства у Варшаві, з 1926 р. – на богословському ф-ті Варшавського ун-ту. Одночасно друкував свої наукові праці в часописах «Нова Зоря», «Богословія», «Записки Чина св. Василя Великого», «Дзвони» (Львів) та ін. 1937 р. переїхав до Львова, працював науковим співробітником Інституту соціальної та економічної історії Львівського ун-ту, професором Львівського політехнічного ін-ту. 1940 р. заарештований органами радянської влади і 1941 р. розстріляний у Чернігові за вироком воєнного трибуналу.

³ *Чайковський Андрій Якович* (15.05.1857–2.06.1935) – український письменник, адвокат, громадський діяч. Член Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО), один з перших керівників оборони Львова від нападу польсько-шляхетських легіонів, активний діяч ЗУНР.

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34 та О. Назарука «Як писати мемуари. Пояснення і практичні вказівки». У своїй праці І. Кревецький відносить до кола мемуарних джерел літописи, хроніки, записки, спогади, автобіографії та приватне листування. На його думку, ці джерела є навіть більш важливими для історика чим матеріальні пам'ятки (матеріальні останки), бо це «... мертві цеглини, тоді як писанні передання – свідоцтва живих людей» [6, с. 9]. І. Кревецький звернув увагу на незначну увагу до написання мемуарів українцями (як видатними діячами, так і пересічними громадянами) у порівнянні, наприклад, з поляками, росіянами, євреями, що, на його переконання, привело до бідності вітчизняних джерел найвидатніших періодів історії України. Будучи державником, Іван Кревецький виділив основні етапи мемуаристики залежно від існування української держави, а саме: княжа доба; козацька Україна (XVII–XVIII ст.); національно-культурне та суспільно-політичне відродження XIX ст.; XX ст. [6, с. 10–19]. Він розумів значення мемуарів не тільки як історичного джерела, але й зауважував, що вони становлять важливий національно-виховний чинник, який підтримує національну традицію та зміцнює національну свідомість, також підкреслював, що «... кожда записка, кождий спомин – се свідоцтво життя й діяльності людини на сьому світі – триваліші від криці» [6, с. 19–20]. Спільно з Осипом Назаруком, І. Кревецький підготував і детальні методичні рекомендації, як писати мемуари, оскільки тільки вони «... можуть бути фундаментом до написання правдиво-народної історії» [6, с. 26]. Важливе місце науковці (І. Кревецький, О. Назарук, В. Заїкин, А. Чайковський, Д. Дорошенко, Б. Кравців) приділяли питанням суспільного значення мемуарів, що було особливо актуальним у період національного відродження на західних землях. І. Кревецький та В. Заїкин висловлювали одностайну думку, що XIX ст. було бідним на мемуарні твори (як з точки зору авторів, так і за змістом), пояснюючи цей факт соціальним і національним гнобленням українського народу, відсутністю національно свідомої інтелігенції та національної держави. Розуміючи важливе значення мемуаристики у справі виховання національно свідомої молоді та формування національної свідомості, О. Назаруком та І. Кревецьким було розроблено детальні поради, як працювати над мемуарами. Зазначали, що потрібно «... писання мемуарів починати від автобіографії», писати якнай докладніше, «за свіжої пам'яті», якщо немає можливості описати все, то треба зробити опис: «... писати просто, короткими реченнями». Цими проблемами переймався також Андрій Чайковський, який зокрема твердив, що «... ніякий українець не повинен забирати з собою у могилу того, що знає, що він пережив, а що може мати загальний інтерес, хоч би із малої закутини нашої землі».

Такі спомини, вкупі з другими такими споминами, складатимуть хроніку-літопис минулого, і це буде важливим джерелом для будучого історика» [14, с. 44]. О. Назарук у своїх спогадах, говорячи про значення мемуарів у житті нації, роль дегресії⁴ у мемуарах, причину «ніколи не в'янучого інтересу до споминів», зазначав, що всякі спогади складаються «... з описів 1) помічень, 2) рефлексій (думок), 3) рішень і 4) ділань» хоча б однієї події, а також пропонувався план роботи над спогадами [8, с. 59].

Дмитро Дорошенко наголошував на важливості мемуарів та епістолярію для історії українського національного руху в умовах, коли Україна, особливо Наддніпрянська, не мала достатньої кількості своїх журналів і, як наслідок, багато подій суспільного значення були відомі лише невеликому колу людей, а для нового покоління залишалися й зовсім невідомими. Тому «мемуари й листування іноді служать трохи чи не одиноким джерелом для дослідження й висвітлення цілих періодів історії українського руху» [2, с. 139]. На його думку, основною проблемою українського суспільно-політичного та культурного життя було «слабо розвинуте почуття традиції, почуття свого генетичного зв'язку з працею попередніх поколінь», і якраз «... різні мемуари, спомини, записки, листи, все те, що передає від покоління до покоління живий спогад і традицію» [2, с. 142], відіграють величезне значення в збереженні пам'яті та досвіду попередніх поколінь.

Не менш важливим у справі розроблення теоретичних проблем мемуаристики був вихід перших бібліографічних покажчиків. Автори, як правило, в своїх оглядах давали характеристику загального стану мемуарної традиції та висловлювали своє бачення їх класифікації. До цієї справи залучились Д. Дорошенко, І. Калинович, Ілля Чайковський. Так, перший загальний історичний огляд української мемуаристики XII–XVIII ст. був зроблений Дмитром Дорошенком в «Огляді української історіографії» (Прага, 1923). До мемуарів він відносить «автобіографічні спомини, записки, дневники», виділяючи «... поруч дневників і записок приватного характеру... цілий ряд дневників урядового, офіційного характеру, це т. звані Діаріуші або Журнали, ведені в Військовій Генеральній Канцелярії за часів Скоропадського і Апостола» [3, с. 39]. Іван Калинович підготував два покажчики української мемуаристики окремих її періодів – «Наша мемуаристика (1900–1910)»⁵, де подав огляд української мемуаристики (публікації українською мовою) та «Українська мемуаристика 1914–1924 рр.

⁴ Дегресія – спад, зниження.

⁵ Надрукована у шостому номері журналу «Неділя» (Львів, 1911).

(Бібліографічний реєстр)». Як вказано в передмові до другої роботи, туди увійшли «... тільки важнючі мемуари (українські і українські), що появилися в 1914–1924 рр. як окремими виданнями, так і на сторінках журналів та часописів» [4, с. 145]. До мемуарної літератури він відносить спомини, записки, мандрівки, описи (які включали видання типу «Причинки до...», «З минулого...», «Слідами...»). В цілому, відзначав бідність української мемуаристики як з точки зору авторів, так і у змістовній частині у порівнянні з сусідами. Ілля Чайковський у передмові до свого видання зазначив, що подав окремо видані «... оригінальні спомини до 1945 р. ...», які дають «... загальний образ нашого надбання в цій ділянці, образ, розуміється, половинчастий, бо для повного треба б подати й споминальну літературу, поміщену у всіх періодичних та збірних виданнях, що нині неосягальне через винищення наших книгозбірень» [15, с. 63].

Подальше вивчення українських мемуарів було продовжено низкою статей провідних вчених у періодичних виданнях – «Стара Україна», «Літературно-науковий вісник» та ін. Спеціальний випуск (№ 9–10) журналу «Стара Україна» (Львів, 1924) було присвячено українській мемуаристиці XI–XX ст.⁶ Своїми напрацюваннями з читачем ділилися такі провідні українські вчені як Іван Кревецький, Іван Крип'якевич, Іван Огієнко, Ілля Борщак, Осип Назарук, Олександр Барвінський. Автори розглядають такі проблеми: класифікація мемуарів; критерії еволюції та основні етапи розвитку української мемуаристики; жанрові різновиди мемуарів; поняття «криптомемуари». Виділено основні історичні етапи української мемуаристики (розглядалися з позицій державницької історичної школи); розроблена система класифікації мемуарів в основу якої покладено форму відтворення події, форму викладу матеріалу автором спогадів та авторство мемуарів; виокремлено специфічні види мемуарів у різні історичні періоди (IX–XVII ст.) – так звані «криптомемуари»; визначена роль та значення мемуарів у становленні національної свідомості, історії українського національного руху і культури; наголошувалося на випадковості і несистематичності праці українського громадянства в цій царині, що пояснювалося відсутністю державності, національно свідомої інтелігенції та відчутною байдужістю суспільства до проблем національного історії.

Загалом всі дослідники сходилися на думці про суспільне значення мемуарів та відзначали, що в умовах національного відродження спогадова

⁶ Про це більш детально див. у статті автора [7].

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
література виходить за рамки літературної праці і стає явищем і чинником історико-культурного розвитку.

У практичній площині мемуаристика Галичини в зазначений період розвивалася в декількох площинах. З одного боку, в контексті підвищеного інтересу до публікації джерел української історії, розпочалася практика друкування давніх українських мемуарів, наприклад, в серії «Жерела до історії України-Руси»⁷, видання як окремими книгами спогадів сучасників, так і виникнення значної кількості періодичних видань, орієнтованих на публікації мемуарів.

Особливо багате на спогадові твори – перше десятиліття ХХ ст., що було спровоковано визвольними змаганнями 1917–21 рр. Тематичне спрямування мемуарної літератури, її жанрові різновиди були зумовлені як суспільно-історичним середовищем, так і соціальним статусом мемуаристів. Щодо останнього, – це були греко-католицькі священники, культурні та громадсько-політичні діячі, військові. Поділ досить умовний, оскільки, як правило, всі найбільш активні представники Галичини були як фахівцями в якійсь царині, так і активними діячами суспільного життя та дуже часто вихідцями із священницьких родин.

Серед мемуаристів-священиків слід назвати Олексу Пристая з його мемуарами «З Трускавця у світ хмародерів» (Львів, Нью-Йорк, 1933, 1935–1937. – Т. 1–4); Ф. Тарнавського (Канада) – «Спогади: Родинна хроніка Тарнавських...» (Торонто, 1981)⁸; Тита Войнаровського⁹ – автобіографія «Низка споминів з мого життя» (Нью-Йорк–Париж–Торонто, 1961); отця Павла Олійника – «Зошити» (Київ, 1995); Заклинського Олексія Онуфрійовича¹⁰ – «Записки Алексея Заклинського, приходника Старых Богородчань» (Львів, 1890); та спогади Шептицької Софії¹¹

⁷ Збірник документальних матеріалів з історії України XVI–XVIII ст., виданий Археографічною комісією НТШ у Львові (1895–1924 рр.). Видано «Дневник Якова Марковича. 1735–1740 рр.» (Л., 1913, Т. 22).

⁸ Повна назва: «Спогади: Родинна хроніка Тарнавських як причинок до історії церковних, священницьких, побутових, економічних і політичних відносин у Галичині в другій половині XIX сторіччя і в першій декаді ХХ сторіччя» (Торонто, 1981).

⁹ *Войнаровський-Столобут Тит Євген* (псевдонім: Данило Журавель; 16.02.1856–21.02.1938) – церковний та громадсько-політичний діяч.

¹⁰ *Заклинський Олексій Онуфрійович* (27.03.1819–26.03.1891) – греко-католицький священник, поет і композитор, депутат Галицького крайового сейму (1870–76) та австрійського парламенту (рейхстагу) (1873–79).

¹¹ *Шептицька Софія* (20.05.1837–14.04.1904) – письменниця, художниця, мати Митрополита Андрея Шептицького та Блаженного Климента Шептицького.

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
про свого сина – «Молодість і покликання о. Романа Шептицького»¹².

Всі священницькі мемуари, за винятком мемуарів про Андрея Шептицького, носили побутово-етнографічний характер, що було зумовлено наближенням священників саме до широких народних мас та безпосереднім їх контактом із повсякденним життям селян та городян. Мемуари о. Олекси Пристая¹³ «З Трускавця у світ мародерів» почали друкувати у Львівській газеті «Діло» в січні 1936 р., і вони вважалися галицьким бестселером. В Америці ж його мемуари витримали кілька видань. Багато років вони були забороненими у СРСР, оскільки автор висловлював сподівання про незалежну українську державу, та містили відверті характеристики соціалізму в Україні. Спогади містять опис Трускавця, Дрогобича, Стрия 70–80-х років XIX століття, побуту українського вчителства і духовенства та звичаїв селянства¹⁴, які були і залишаються живим, зрозумілим, а не легендарним свідченням про життя того часу.

Схожий, побутово-етнографічний характер мають і спогади о. Ф. Тарнавського, який в контексті спогадів про власну душпастирську працю на селі подав специфіку повсякденного життя духовенства (злидений побуд, опис одягу, помешкання, господарства, освітніх традицій, етику поведінки священнослужителів і членів їхніх родин), що також є важливим для розуміння обставин життя українського духовенства, яке на той час було частиною української еліти¹⁵. Значну кількість авторів мемуарів, які були священниками, можна пояснити більш високим рівнем грамотності та творчих навиків у духовенства порівняно із загальним рівнем мешканців краю. В цілому, священники-мемуаристи не лише змальовували життя навколо себе, але й детально передавали атмосферу в домівках священничих родин Галичини та виходили на рівень розуміння основних проблем українського суспільства. Зокрема, О. Пристай наголошував на малочисельності та недорозвиненості внутрішньої структури української еліти, що було наслідком колонізації Галичини. Трохи інший характер носять спогади Софії Шептицької про юнацькі роки сина, його навчання, покликання, обрання чину, посвячення у монахи і

¹² Книга була вперше опублікована 1965 р. в Канаді, згодом, 1987 р. – в Римі, і тільки 1994 р. вона опублікована в Україні.

¹³ *Пристай Олекса* (1863–1944) – греко-католицький священник. 1907 р. емігрував до Америки. Репринтне видання спогадів вийшло у Дрогобичі 2010 р.

¹⁴ Більш детально про мемуари О. Пристая дивись у статті О. Баран [1].

¹⁵ Більш детально про мемуари, які містять інформацію з історії повсякденного життя Галичини у 1914–1918 рр., вміщено у статті І. Я. Петрій [9].

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
першу Службу Божу вже як отця Андрія. Ці спогади дають відповідь на питання, що змусило молодого графа Романа відмовитися від світського життя та присвятити себе служінню Церкві та українському народові.

Наступним великим блоком спогадової літератури є так звана літературна мемуаристика, представлена творами письменників, композиторів та інших діячів культури. Зокрема, Богдана Лепкого¹⁶, Ореста Петрійчука¹⁷, Валерії О'Коннор-Вілінської¹⁸, Олени Кисілевської¹⁹, Кліма Поліщука²⁰, Михайла Рудницького²¹, Осипа Назарука²², Іванни Блажкевич²³, Романа Купчинського²⁴, композитора Анатолія Вахнянина²⁵ та

¹⁶ *Лепкий Богдан Сильвестрович* (4.11.1872–1941) – поет, прозаїк, критик, видавець, перекладач, історик літератури, літературознавець, художник, публіцист.

¹⁷ *Мох Олександр-Микола* (псевдонім – Орест Петрійчук, Арамис; 1900–1975) – поет, критик, видавець, член літературної групи українських письменників католицького спрямування у Львові «Логос». Редактор і видавець журналу «Поступ».

¹⁸ *О'Коннор-Вілінська Валерія Олександрівна* (1866–1930) – громадська діячка, письменниця і перекладач.

¹⁹ *Кисілевська Олена Львівна* (дівоче прізвище – Сіменович, псевдо : Галичанка О., Калина, Незнана, Ольга К., Ол. Га, О. К. та ін.; 1869–1956) – письменниця, журналістка, редактор і видавець, громадсько-політична та культурно-освітня діячка.

²⁰ *Поліщук Клим* (1891–1937) – письменник, публіцист. 1920 р. емігрував до Львова, де видавав альманахи, друкував свої твори. 1924 р. – повернувся в радянську Україну, де 1930 р. – був заарештований. Розстріляний на Соловках.

²¹ *Рудницький Михайло Іванович* (1889–1975) – літературний критик, літературознавець, письменник, перекладач. Завідувач літературного відділу (1923–1929) та співредактор (1929–1939) газета «Діло», співредактор журналу «Назустріч» (1934–1939), завідувач відділу критики газети «Вільна Україна» (1939–1940). Багато років працював у Львівському ун-ті.

²² *Назарук Осип* (1883–1940) – громадський і політичний діяч, письменник, журналіст, публіцист. Член управи Української Радикальної Партії (1905–19). У 1915–18 рр. – керівник Пресової Кватири УСС. З жовтня 1918 р. – член Української Національної Ради ЗУНР.

²³ *Блажкевич Іванна Омелянівна* (9.10.1886–2.03.1977) – українська дитяча письменниця, педагог, етнограф. Брала активну участь у діяльності товариства «Просвіта», «Рідна школа», «Жіноча громада». Особистий фонд І. Б. з рукописом її щоденника зберігається в Державному архіві Тернопільської обл.

²⁴ *Купчинський Роман Григорович* (24.09.1894–10.06.1976) – поет, прозаїк, журналіст, композитор, критик, громадський діяч.

²⁵ *Вахнянин Анатоль* (Нагаль) Климівич (Нагаль; 1841–1908) – громадсько-

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
ін. Останній залишив незавершені «Спомини з життя»²⁶, написані 1907 р. і доведені лише до початку 1870-х років, які є цінним документом становлення автора як громадського діяча та характеристики його літературного оточення. Довгий час широкому загалу не були спогади дитячої письменниці Блажкевич Іванни, фрагменти яких опубліковано 1991 р. у журналі «Дзвін». У них ідеться про події 1914–1921 рр. та 1932 р., а саме – російську окупацію періоду Першої світової війни та польську політику пацифікації 1930-х рр. Окрім того, вона була автором спогадів і про І. Франка, О. Кобилянську, В. Стефаника, Т. Бордуляка, О. Вітошинського, П. Думку, К. Устияновича, О. Кульчицьку. Діяч культури Богдан Лепкий, який довгий час займався громадською працею в Бережанах, де працював учителем в гімназії, започаткував читальні «Просвіти», бібліотеки і позичкові каси, залишив трилогію спогадів «Казка мого життя» («Крегулець» (Львів, 1936), «До Зарваниці» (Львів, 1938), «Бережани» (Краків, 1941). Як виходець із священницької родини, Б. Лепкий у своїх спогадах показав роль таких родин як осередків зібрання української інтелігенції, їх участі в культурно-освітньому й економічному піднесенні краю. Така його праця як «Три портрети. Франко. – Стефаник. – Оркан» (Львів, 1937) стоїть на межі мемуаристики і літературної критики.

Одна із засновників Української Центральної Ради Валерія О'Коннор-Вілінська, що очолювала літературну секцію у Міністерстві культури УНР і Української Держави, мала тісні стосунки протягом багатьох років з родинами Старицьких та Лисенків (садиби їх батьків у с. Миколаївці Кременчуцького повіту були поряд)²⁷, продовжила традиції висвітлення ролі окремих родин в культурно-історичному розвитку України. Зокрема, в своїх мемуарах «Лисенки та Старицькі» (Львів, 1936) писала про панувала творчої атмосфери в родинах останніх.

Найбільш потужно у Галичині у цей період були представлені політичні мемуари, які окрім великої кількості біографічних фактів про особу автора,

політичний діяч, композитор. 1867–1870 рр. – редактор «Правди», «Письма з Просвіти» (1878–1879), співредактор «Діла», організатор і керівник музично-хорових товариств «Торбан» (1870) і «Боян» (1891).

²⁶ Були видані К. Студинським у Львові 1908 р. після смерті композитора під назвою «Спомини з життя». 1903 р. заснував Вищий музичний інститут ім. М. Лисенка у Львові (пізніше – Львівська консерваторія) та став його першим директором. Засновник і керівник Союзу співацьких і музичних товариств.

²⁷ Дружиною Миколи Лисенка була Ольга Олександрівна, уроджена О'Коннор – тітка Валерії О'Коннор-Вілінської.

його родину та оточення містили інформацію про історичні події та політичні портрети окремих діячів. Авторами політичних мемуарів були, як правило, громадсько-політичні діячі різноманітних професій – історики, літературознавці, педагоги, правники тощо. Серед найбільш відомих можна назвати спогади Дмитра Дорошенка – «Мої спомини про давнє-минуле (1901–1914 роки)», «Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920)», Олександра Барвінського – «Спомини з мого життя» (Київ, 2004)²⁸; Івана Кедрина – «Життя – Події – Люди: Спомини і коментарі» (Нью-Йорк, 1976) та «Берестейський мир: спомини і матеріали» (Львів, 1928); Софії Русової – «Мої спомини рр. 1861–1879», «Мої спомини (1879–1915)»²⁹ та «Серед ідеалістів 70-х років. Спомини» (Прага, 1934); Євгена Чикаленка «Спогади (1861–1907)» (Нью-Йорк, 1955); Василя Лукича (Левицький Володимир Лукич) – «Станіславські новоеристи»^{30, 31}; Євгена Олесницького³² – «Сторінки з мого життя. 1860–1897» (Львів, Ч. 1–2, 1935); Осипа Назарука «Рік на Великій Україні. Конспект споминів з української революції» (Відень, 1920); Андрія Чайковського «Чорні рядки (Мої спомини за час від 1 листопада 1918 р. до 13 травня 1919 р.)» (журнал «Дзвін», 1990) та ін.

Зокрема, у спогадах Осипа Назарука – члена уряду УНР, голови Українського телеграфного агентства та Головного управління преси і пропаганди³³, цілком виправданими є змальовані ним політичні портрети Є. Коновальця, В. Винниченка, С. Петрушевича, С. Петлюри та інших діячів національно-визвольного руху. Як активний учасник розбудови української держави періоду УНР він продемонстрував у своїх спогадах вміння гостро відчувати проблему, критично оцінити її та зробити відповідні висновки. Андрій Чайковський, який був одним із організаторів УСС та повітовим

²⁸ Перші дві частини «Споминів з мого життя» були видані за життя автора у 1912–1913 рр. Перший з цих томів був підготовлений О. Барвінським та його сином Богданом до перевидання, але не був надрукований.

²⁹ Вперше надруковані у збірнику «За сто літ» (кн. 2, 3).

³⁰ Новоеристи – частина народовців у кінці XIX ст. на чолі з Ю. Романчуком проголосила «нову еру» у польсько-українських відносинах Галичини та виступила за підтримку австрійської держави та унормування українсько-польських стосунків. З огляду на поліетнічність Галичини, не можна обійти увагою польські спогади як складову української мемуаристики. Однак, ця проблема вимагає прискіпливого вивчення і буде досліджуватися автором у наступних публікаціях.

³¹ Надруковані у газеті «Діло» (1930, 14 січня).

³² *Олесницький Євген* (1860–1917) – громадсько-політичний, освітянський діяч, правник, економіст, публіцист, перекладач, журналіст, редактор, видавець. Дійсний член НТШ (з 1899). Діяч народовецької партії, пізніше – один із засновників УНДП.

комісаром ЗУНР у Самборі, змальовує образи таких галицьких політиків, як Семен Вітик, Іван Макух, Іван Куровець, Іван Мирон, Сидір Голубович та ін.; подає політичні портрети діячів УГА: головнокомандувача УГА генерала Михайла Омеляновича-Павленка, начальника генерального штабу полковника Євгена Мишковського; інформацію про конкретні факти діяльності військових командирів нижчого рангу. Особливістю його спогадів є висока точність викладу матеріалу, що робить їх важливим свідченням того, як здійснювалося державне будівництво у галицькій провінції.

В цілому, політичні мемуари дають можливість ознайомитися з широкою панорамою суспільно-політичного життя Галичини – подіями Першої світової війни, складнощами відносин між українськими діячами, передумовами проголошення і причинами поразки ЗУНР, діяльністю українських військових формувань тощо. Вони є свідченням самовираження галицьких громадсько-політичних діячів, відображають їх особисті переживання та ставлення до змальовуваної дійсності, відображають змальовані ними історичні події через своє індивідуальне сприйняття.

Широко представлені в мемуарній традиції Галичини досліджуваного періоду і військові спогади, в першу чергу присвячені військовим формуванням УСС та УГА. Зокрема, можна згадати твори генерала УГА Мирона Тарнавського – «Спогади» (Львів, 1992); генерала-полковника М. Омеляновича-Павленка³⁴ – «Спогади командарма (1917–1920)» (К., 2007); генерала-хорунжого Віктора Курмановича³⁵ – «Відворот УГА за Збруч»³⁶ і Антіна Кравса³⁷ – «Зв'язок моєї групи. Уривок зі споминів»³⁸ (журнал «Український скиталець». – 1922. – Ч. 16. – С. 5–7); старшин УГА – Степана Шухевича³⁹ – «Мої спогади» (Лондон, 1991); Романа

³³ Згодом розчарувався в демократичній моделі побудови української держави і став прихильником консервативно-державницької ідеології.

³⁴ *Омелянович-Павленко Михайло* (? –1952) – генерал-полковник армії УНР. 10 грудня 1918 р. очолював УГА.

³⁵ *Курманович Віктор*. (? –1945, одеська тюрма) – один з організаторів формування укр. Дивізії СС «Галичина».

³⁶ Надруковано у «Літописі Червоної калини» (1934. – Ч. 5. – С. 3–5).

³⁷ *Кравс Антін* (1871–1945) – генерал-четар УГА. У 1919 р. – командир 3-го корпусу.

³⁸ Надруковано у журналі «Український скиталець» (1922. – Ч. 16. – С. 5–7).

³⁹ *Шухевич Степан Євгенович* (1877–1945) – громадський і військовий діяч, отаман УСС (1914–1915), отаман УГА (1918–1919), правник. Після закінчення

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34 Купчинського⁴⁰ – «За рідну землю. (Зі споминів про Визвольну війну)»⁴¹; Дмитра Паліїва⁴² – «За генералами. Жмут спогадів»⁴³, «На чисту воду. З моїх споминів»⁴⁴, «Спогади про генерала М. Тарнавського. Спроба характеристики»⁴⁵; Омеляна Левицького – «Галицька армія на Великій Україні: Спомин з часу від липня до грудня 1919» (Відень, 1921) тощо.

Піднесення інтересу до українського війська, формування та діяльність нових його структур спричинило створення⁴⁶ колишніми вояками УСС та УГА у Львові 1921 р. видавничого кооперативу «Червона Калина». Основною метою видавництва було збирання та видання документів, матеріалів, мемуарів з військової історії періоду українських визвольних змагань. Наглядову Раду «Червоної Калини» очолював Степан Шухевич. У «Червоній Калині» виходили щорічний «Історичний Календар-Альманах Червоної Калини» і місячний журнал «Літопис Червоної Калини» (1929–1939). Видавництво приділяло багато уваги справі збору та публікації спогадів. Зокрема, були видані мемуари Миколи Галагана – «З моїх споминів: 20-ті роки до світової війни: у 3 ч.» (Львів, 1930), Всеволода Петріва – «Уривки зі споминів»⁴⁷, «Житомирська юнацька школа: формування, наука, бої, перший випуск української старшини. Сторінки

визвольних змагань 1914–1921 рр. брав участь у судових процесах над борцями за незалежність України як адвокат обвинувачених, зокрема, в процесі Степана Федака, справі Ольги Басараб, справах членів УВО Романа Шухевича і Б. Підгайного, процесах «Червоної калини» та ін.

⁴⁰ Купчинський Роман Григорович (24.09.1894–10.06.1976) – поет, прозаїк, журналіст, композитор, критик, громадський діяч.

⁴¹ Надруковано у «Календарі Українського Народного Союзу на 1929» (Джерс-Сіті, 1928. – С. 48–54).

⁴² Паліїв Дмитро (1896–1944) – політичний і військовий діяч, один з організаторів повстання у Львові 1 листопада 1918 р. У 1920 р. – один із засновників УВО. Співзасновник Української Партії Національної Роботи, редактор її органу «Заграва». Член ЦК УНДО, посол до польського сейму, в'язень польських таборів.

⁴³ Надруковано в журналі «Календар Червоної калини на 1935 рік» (Львів, 1934. – С. 40–46).

⁴⁴ Надруковано в журналі «Літопис Червоної калини» (Львів, 1936. – Ч. 6–8).

⁴⁵ Надруковано в журналі «Літопис Червоної калини» (Львів, 1938. – Ч. 9).

⁴⁶ Видавництво «Червона Калина» ліквідоване у 1939 р., відновлено в Нью-Йорку 1949 р. зусиллями П. Постолока.

⁴⁷ Надруковано в журналі «Календар Червоної Калини на 1929 р.» (Львів, 1928. – С. 29–39).

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34 з недрукованого щоденника»⁴⁸, Степана Шухевича – «За гетьманських часів в Одесі»⁴⁹, Дмитра Дорошенка⁵⁰, Костя Левицького – «Великий зрив» (Львів, 1931), Г. Коха – «Договір з Денікіном (від 1 до 17 листопада 1919 р.)» (Львів, 1930), І. Максимчука, Євгена Чикаленка, Карася-Голинського Юрія – «Шляхами на Соловки»⁵¹, Антіна Кравса – «За українську справу. Спомини III корпусу УГА після переходу за Збруч» (Львів, 1937), Антіна Крезуба (справжнє – Думин Осип) – «Деяко про стан Армії УНР на переломі 1918–1919 р.»⁵², Олени Степанів – «Напередодні великих подій. Власні переживання і думки 1912–1914» (Л., 1930) та ін.

Матеріали з воєнної історії висвітлювали львівське видання «Календар-альманах «Дніпро»» та редколегія історико-мемуарного часопису «Український скиталець», який було створено у таборі Ліберці⁵³ в листопаді 1920 р. У цих виданнях також домінувала мемуаристика та публікації воєнно-історичного характеру.

Слід зазначити, що військова мемуаристика Галичини є частиною мемуаристики, в якій головною темою висвітлюваних подій виступають військова діяльність авторів та воєнні події, учасниками яких вони були. Військові мемуари в цілому відображають складний процес творення національних збройних сил, подають опис багатьох бойових операцій УСС, УГА і Армії УНР. Особливістю військової мемуаристики є конкретність у визначенні місцевості, у датуванні подій, точність прізвищ їхніх учасників, багатий фактичний матеріал, взятий не лише із власних спостережень, але й з документів військових штабів, що значно підвищує їх значення як історичного та біографічного джерела. Однак, військові мемуари не лише фіксували перебіг подій Першої світової війни та революції, а були й активним чинником суспільно-політичного життя не лише в період їх

⁴⁸ Надрукованов журналі «Літопис Червоної Калини» (Львів, 1936. – № 5, 6, 7–8, 11; 1937. – № 1, 3, 6).

⁴⁹ Надруковано в журналі «Історичний календар-альманах Червоної Калини на рік 1931» (Львів, 1930).

⁵⁰ У видавництві «Червона калина» було надруковано першу частину його мемуарів «Мої спомини про недавнє минуле (1914–1918)» (Л., 1923).

⁵¹ Під псевдонімом Віталій Юрченко у видавництві «Червона калина» у Львові (1931–1932 рр.) було видано його автобіографічний роман «Шляхами на Соловки» в трьох частинах («Пекло на землі», «Червоний чад», «Зі Соловецького пекла на волю»).

⁵² Надруковано у журналі «Літопис Червоної Калини» (Львів, 1934. – Ч. 3).

⁵³ Ліберці (на території Чехословаччини) – табір для інтернованих частин УГА. Тут перебували з листопада 1920 р. частини Армії генерала А. Кравса.

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34 публікацій, а й виступали могутнім джерелом патріотизму для наступних поколінь.

Щодо жанрових різновидів, то мемуари Галичини були представлені: автобіографіями; спогадами, які в Галичині часто називалися «спомини»; щоденниками; подорожними нотатками (часто мали форму «Листів з ...»). Найбільш цікавою формою, характерною для Галичини, є спогади, написані у формі листів. Це передовсім «Листи знад Чорного моря (до сина)» (Коломия, 1939) Олени Кисілевської, «Листи з чужини» (Чернівці, 1898) Ярослава Окуневського⁵⁴, які є зразками подорожних нотатків (записок). У випадку з Я. Окуневським листи адресовані всій українській громаді; у випадку з О. Кисілевською – мають конкретного адресата – сина. У подорожних нотатках Ярослава Окуневського – українського громадського діяча, адмірала флоту Австро-Угорщини, австрійського військового лікаря – зображена яскрава картина Європи, Азії та північно-східної Африки кінця XIX ст. Мандруючи світом, автор знайомився з життям далеких країн, їхньою культурою та світоглядом, і водночас його не покидало почуття приналежності і зв'язку із батьківщиною. «Листи з чужини» демонструють спостережливість автора, його вміння помічати деталі, дотепно, яскраво і з гумором описувати життєві ситуації. Його твір є цікавим з точки зору географії, культури, історії, політики. Олена Кисілевська з натхненням описує краєвиди рідної землі, демонструючи свою любов до неї. Манера викладу матеріалу свідчить про те, що автори листів – люди високоосвічені та обдаровані, об'єднує їх і походження із родин священиків. Їх спогади, які вчать любити рідну землю за будь-яких життєвих умов, залишатися відданими їй, є своєрідними посланнями до нащадків.

В цілому мемуаристика Галичини в кінці XIX – першій третині XX ст. розвивалася як у площині теоретико-методологічних засад, так і практично. Щодо методологічних засад, потрібно відзначити той факт, що західноукраїнські вчені розглядали українські мемуари Галичини не відокремлено від мемуарів Лівобережної (Наддніпрянської України), а як єдине культурно-історичне явище з давніх часів і на всіх етнічних українських землях.

⁵⁴ *Ярослав Окуневський* (1860–1929) – військовий лікар, громадський та військовий діяч, письменник, дійсний член НТШ, адмірал флоту Австро-Угорської імперії. Кавалер найвищих нагород Австро-Угорщини, Іспанії та Китаю. Очолював санітарну місію ЗУНР у Відні, був головнокомандувачем у санітарних справах Державного Секретаріату ЗУНР.

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34

Вивчення мемуарів дає нам можливість глибше зрозуміти процес та умови формування української інтелігенції у Галичині, оскільки ця соціальна група відіграла чи не найважливішу роль в економічному, політичному та духовному житті суспільства, а також в процесі формування модерної української нації. Вона була носієм національної ідеї, пропагувала її серед широких верств населення, а на початку XX ст. стала політичним провідником народу в боротьбі за побудову національної держави. Саме вивчення спогадів як провідних діячів, так і широкого загалу дає нам розуміння всіх проблем і труднощів процесу боротьби за українську державу. Авторами мемуарів була найбільш національно-орієнтована та конструктивна частина українського суспільства, яка пережила особистісну трагедію і була або знищена новим режимом, або змушена працювати на чужині (продовжуючи українську справу), або пристосовуватися до умов нового ладу. Все це не могло не вплинути на формування світогляду цілих поколінь, яким з дитячих років нав'язувалася чужа ідеологія, витравлювалися із пам'яті навіть згадки про часи боротьби за національну незалежність. Вивчення мемуарної спадщини галицьких діячів дозволить прослідкувати трагічну долю окремої особи, соціальної групи і держави в цілому та наслідки цього в загальноісторичному, культурологічному, психологічному процесах.

Список використаних джерел

1. *Баран О.* Спогади Степана Шухевича як джерело вивчення культури й побуту галицького сільського духовенства [Електронний ресурс] / Оксана Баран. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nikp/2008_14/Varan.pdf – Назва з екрану.
2. *Дорошенко Д.* В справі видання мемуарів та листування : (кілька уваг та дезидератів) / Д. Дорошенко // *Стара Україна*. – Л., 1924. – Вип. 9–10. – С. 139–142.
3. *Дорошенко Д. І.* Огляд української історіографії. Державна школа : історія, політологія, право / Д. І. Дорошенко. – К. : Українознавство, 1996. – 256 с.
4. *Калинович І.* Українська мемуаристика 1914–1924 р. : (бібліогр. реєстр) / Іван Калинович // *Стара Україна*. – Л., 1924. – Вип. 9–10. – С. 145–150.
5. *Калинович І.* Українська мемуаристика 1914–1924 р. : (бібліогр. реєстр) / Іван Калинович // *Стара Україна*. – Л., 1924. – Вип. 9–10. – С. 145–150.
6. *Кревецький І.* Спомини Ів. Федоровича про початки друкарства на Україні / Іван Кревецький // *Стара Україна*. – Л., 1924. – Вип. 2–5. – С. 35–37.31.]
7. *Любовець Н. І.* Вивчення мемуарів як історичного та біографічного джерела : до історіографії проблеми / Н. І. Любовець // *Укр. біографістика : зб. наук. праць*. – К., 2010. – Вип. 7. – С. 66–104.

8. Назарук О. Галицька Делегація в Ризі 1920 р. Спомини учасника / Осип Назарук. – Львів, 1930. – 189 с.

9. Петрій І. Я. Характеристика мемуарних джерел до історії побуту Східної Галичини часу Першої світової війни [Електронний ресурс] / І. Я. Петрій. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlca_Gum/2010_9/05.pdf – Назва з екрану.

10. Пиріг Р. Я. Мемуари сучасників як джерело з історії української революції 1917–1921 років [Електронний ресурс] / Руслан Пиріг. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pvlu/2009_4/2.pdf – Назва з екрану.

11. Пиріг Р. Я. Джерела з історії Української революції 1917–1921 років: матеріали особового походження [Електронний ресурс] / Р. Я. Пиріг. – Режим доступу : http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_6_2011/11.pdf – Назва з екрану.

12. Федунь М. Звичаї галицьких українців на сторінках мемуаристики першої половини ХХ ст. [Електронний ресурс] / Марія Федунь. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1854/52/> – Назва з екрану.

13. Федунь М. Р. Українська мемуаристика в Галичині кінця ХІХ – початку ХХ століття : жанрово-стильові особливості 2001 года : автореф. дис. ... канд. філол. наук. 10.01.01 / М. Р. Федунь ; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2001. – 19 с.

14. Чайковський А. Чорні рядки. Спомини за час від 1.XI.1918–13.V.19 / Андрій Чайковський // Дзвін. – 1990. – № 6. – С. 40–64.

15. Чайковський І. Наша мемуаристика / Ілля Чайковський. – Мюнхен, 1966. – С. 63–94 (+ 1) с. [Відбитка з : Наукові записки [Укр. технічно-господарського інституту].

УДК 929:004.65

Тетяна Бишова,

в. о. мол. наук. співроб. НБУВ

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ОПРАЦЮВАННЯ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ПРИ УПОРЯДКУВАННІ ПЕРСОНАЛІЙ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО БІОГРАФІЧНОГО АРХІВУ

На конкретних прикладах продемонстровано деякі заходи з доповнення, уніфікації і редагування записів бази даних «Персоналії» Українського національного біографічного архіву, які здійснюються на матеріалі біографічних джерел і в цілому сприяють більш точному й повному відображенню інформації в персоналіях.

Ключові слова: база даних, персоналія, джерела біографічної інформації.

Одним із головних напрямів діяльності Інституту біографічних досліджень НБУВ на сучасному етапі є «...формування електронного Українського національного біографічного архіву (УНБА) як фундаментального загальнонаціонального науково-інформаційного ресурсу у галузі біографістики та біобібліографії, покликаною задовольнити зростаючі інформаційні потреби сфер освіти, науки, культури, державного управління»¹. З цією метою започатковано біографічну базу даних «Персоналії», на основі якої збирається біографічний матеріал із оброблених джерел і яка є «...першим етапом у створенні електронного «Українського біографічного архіву»². Своєю чергою, формування бази даних «Персоналії» (надалі – БД) складається з кількох підетапів, які відбуваються послідовно стосовно окремої персоналії, хоча загалом робота з БД не вимагає суворого дотримання послідовності опрацювання персоналій, тобто може проводитися паралельно залежно від міри наповненості їх матеріалом. Кожен із цих підетапів має свою мету і завдання, які визначають зміст роботи та специфіку її виконання.

Серед підетапів формування БД можна виділити пошук нових імен, занесення їх до БД, редагування й доповнення наявних персоналій. Крім того, після зміни структури БД, пов'язаної з її технічним удосконаленням, виникли й інші завдання: усунення дублетних записів (кількох записів на одну й ту саму особу), поповнення, рознесення або зведення біографічних даних за рубриками, уніфікація подання біографічного матеріалу. Залишається актуальним виправлення граматичних та друкарських